

МІНІСТЕРСТВО ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ МЕДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ БЕЗПЕРЕРВНОЇ ПІДГОТОВКИ ЛІКАРІВ
кафедра отоларингології

«ЗАТВЕРДЖЕНО»

в. о. директора Навчально-наукового інституту
безперервної підготовки лікарів
д.мед.н., професор Юрій СУХІН

_____ 202__ р.

НАВЧАЛЬНИЙ ПЛАН ТА ПРОГРАМА ЦИКЛУ ТУ

**«ТРАВМИ, ЧУЖОРІДНІ ТІЛА ЛОР-ОРГАНІВ ТА НЕВІДКЛАДНА ДОПОМОГА В
ОТОРИНОЛАРИНГОЛОГІЇ ДОРΟΣЛОГО ТА ДИТЯЧОГО ВІКУ»**
(форма навчання – очно-заочна з елементами дистанційної освіти)

Галузь знань: 22 «Охорона здоров'я»

Складник освіти: післядипломна освіта, тематичне удосконалення

Спеціальність: Отоларингологія

Контингент слухачів: лікарі-отоларингологи, лікарі-отоларингологи дитячі,
лікарі-хірурги, лікарі-травматологи

Лекції – 8 годин

Семінари – 22 години

Практичні заняття – 42 години

Всього – 72 години

Тривалість навчання – 2 тижні

Додаткова навчальна програма підвищення кваліфікації для лікарів «Травми, чужорідні тіла ЛОР-органів та невідкладна допомога в оториноларингології дорослого та дитячого віку» розроблена у відповідності з уніфікованою програмою професійного навчання лікарів з питань невідкладної допомоги в оториноларингології.

Розробники:

- доцент Дєдикова І.В.
- асистент Тагунова І.К.
- асистент Андрєєв А.В.

Робоча програма затверджена на засіданні кафедри отоларингології ОНМедУ
Протокол № 1 від «28» серпня 2024 р.

Завідувач кафедри отоларингології
професор

Сергій ПУХЛІК

Схвалено предметною цикловою методичною комісією Навчально-наукового інституту безперервної підготовки лікарів ОНМедУ
Протокол № 4 від «03» вересня 2024 р.

Голова предметної циклової методичної комісії
Навчально-наукового інституту
безперервної підготовки лікарів ОНМедУ

Сусанна ТИХОНОВА

Робоча програма переглянута та затверджена на засіданні кафедри отоларингології ОНМедУ

Протокол № _____ від «_____» _____ 202__ р.

Завідувач кафедри отоларингології
професор

Сергій ПУХЛІК

Робоча програма переглянута та затверджена на засіданні кафедри отоларингології ОНМедУ

Протокол № _____ від «_____» _____ 202__ р.

Завідувач кафедри отоларингології
професор

Сергій ПУХЛІК

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Актуальністю додаткової професійної програми «Травми, сторонні тіла ЛОР - органів та невідкладна допомога в отоларингології дорослого і дитячого віку» - створення і розвиток невідкладної оториноларингологічної допомоги у зв'язку з високою поширеністю травм, сторонніх тіл і невідкладних станів при захворюваннях ЛОР - органів серед осіб працездатного віку та дітей.

Метою додаткової програми є підвищення рівня знань і умінь лікарів з питань діагностики невідкладних станів, травм, сторонніх тіл в оториноларингології і надання допомоги при них.

У змісті додаткової професійної освітньої програми підвищення кваліфікації «Травми, сторонні тіла ЛОР - органів та невідкладна допомога в оториноларингології дорослого і дитячого віку» передбачені необхідні знання та практичні вміння особливостям етіології, патогенезу, клініки, діагностики і лікування травм, сторонніх тіл вуха і верхніх дихальних шляхів, питань надання невідкладної допомоги при захворюваннях ЛОР - органів.

Використовуємо освітні технології - проблемні лекції з мультимедійним супроводом, практичні та семінарські заняття з технікою групової взаємодії, рішення ситуаційних завдань з невідкладних станів в оториноларингології, детальний розбір алгоритмів маніпуляцій.

Для виконання даної програми в процесі навчання передбачена очно-заочна форма навчання з елементами дистанційної освіти. Лекції проводяться дистанційно, семінарські заняття також дистанційно, в режимі науково-практичних конференцій. З найбільш актуальних тем програми лікарі готують реферати, які обговорюються на семінарах. На практичних заняттях лікарі під керівництвом викладача опановують практичні навички з технікою групової взаємодії, рішення ситуаційних завдань з невідкладних станів в оториноларингології, детальний розбір алгоритмів маніпуляцій.

В ході реалізації програми передбачається заключний контроль рівня знань в формі іспиту - тести заключного рівня (50), спібесіда (перелік питань, що виносяться на іспит додається)

Документ, що видається в результаті освоєння програми і успішного складання іспиту – свідоцтво (посвідчення) встановленого зразка, яке додається до щорічного особистого портфоліо. Кількість балів безперервного професійного розвитку – 50.

НАВЧАЛЬНИЙ ПЛАН

ДОДАТКОВОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ НАВЧАЛЬНОЇ ПРОГРАМИ ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ «ТРАВМИ, ЧУЖОРІДНІ ТІЛА ТА НЕВІДКЛАДНА ДОПОМОГА В ОТОРИНОЛАРИНГОЛОГІЇ ДОРΟΣЛОГО ТА ДИТЯЧОГО ВІКУ»

Категорія слухачів – лікарі - отоларингологи, лікарі - отоларингологи дитячі стаціонарів та поліклінік

Тривалість навчання - 72 академічні години (2 тижні)

Форма навчання – очна

№	Назва курсу	Л	С	П
1	Топографічна анатомія та оперативна хірургія ЛОР-органів	-	2	-
2	Захворювання ВДШ і вуха	2	8	24
3	Кровотечі ВДШ і вуха	2	4	4
4	Травми ВДШ і вуха	2	2	6
5	Чужорідні тіла ВДШ і вуха	2	2	4
6	Експертиза працездатності	-	2	2
7	Тестування та іспит (співбесіда)	-	2	2
	ВСЬОГО:	8	22	42
	РАЗОМ:	72 години		

ПЕРЕЛІК ЛЕКЦІЙ ТУ «ТРАВМИ, ЧУЖОРІДНІ ТІЛА ТА НЕВІДКЛАДНА ДОПОМОГА В ОТОРИНОЛАРИНГОЛОГІЇ ДОРΟΣЛОГО ТА ДИТЯЧОГО ВІКУ»

№	Назва	Год
1	Гострі запальні захворювання ЛОР - органів та невідкладна допомога при загрозливих станах	2
2	Кровотечі в оториноларингології: причини, клінічні прояви, методи зупинки.	2
3	Травми ЛОР - органів: класифікація, клінічні прояви, особливості первинної хірургічної обробки.	2
4	Чужорідні тіла ЛОР - органів, трахеї, бронхів, стравоходу: поширеність, клінічна картина, методи діагностики та лікувальна тактика.	2
	ВСЬОГО	8

ПЕРЕЛІК СЕМІНАРІВ ТУ «ТРАВМИ, ЧУЖОРІДНІ ТІЛА ТА НЕВІДКЛАДНА ДОПОМОГА В ОТОРИНОЛАРИНГОЛОГІЇ ДОРΟΣЛОГО ТА ДИТЯЧОГО ВІКУ»

№	Назва	Год
1	Топографічна анатомія та оперативна хірургія ЛОР -органів	2
2	Сучасні принципи діагностики, невідкладної допомоги та лікувальна тактика при гострих захворюваннях вуха у дорослих та дітей	2
3	Сучасні принципи діагностики, невідкладної допомоги та лікувальна тактика при гострих захворюваннях носа, приноскових пазух у дорослих та дітей	2
4	Сучасні принципи діагностики, невідкладної допомоги та лікувальна тактика при гострих захворюваннях глотки у дорослих та дітей	2
5	Сучасні принципи діагностики, невідкладної допомоги та лікувальна тактика при гострих захворюваннях гортані, трахеї, стравоходу у дорослих та дітей	2
6	Особливості кровопостачання ЛОР-органів. Кровотечі: класифікація, причини,	2

	клінічні прояви, методи зупинки.	
7	Носові кровотечі: класифікація, клініка, діагностика, лікування.	2
8	Травми ЛОР - органів: класифікація, клінічні прояви, методи лікування. Профілактика ускладнень (правець).	2
9	Чужорідні тіла ЛОР - органів: механізми попадання, клініка, діагностика, методи усунення.	2
10	Загальні принципи і особливості знеболювання в оториноларингології. Питання реанімації	2
11	Тестування та іспит (співбесіда)	2
	ВСЬОГО	22

ПЕРЕЛІК ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ ТУ
«ТРАВМИ, ЧУЖОРІДНІ ТІЛА ТА НЕВІДКЛАДНА ДОПОМОГА В
ОТОРИНОЛАРИНГОЛОГІЇ ДОРΟΣЛОГО ТА ДИТЯЧОГО ВІКУ»

№	Назва	Год
1	Ушкодження, опіки, відмороження вушної мушлі. Тактика надання невідкладної допомоги. Баротравма.	2
2	Зовнішній дифузний отит, фурункул. Клініка, діагностика, лікування.	2
3	Гострий середній отит. Клініка, діагностика, лікування. Особливості перебігу у дитячому віці. Отоанtrit. Мастоїдит.	2
4	ОВУ. Клініка, діагностика, лікування.	2
5	Розбір клінічних випадків при гострих захворюваннях вуха, рішення ситуаційних задач.	2
6	Фурункул і карбункул носа. Гематома і абсцес перегородки носа. Клініка, діагностика, методи лікування.	2
7	Внутрішньочерепні і внутріорбитальні ускладнення риногенного характеру. Клініка, діагностика, лікування.	2
8	Носові кровотечі: класифікація, оцінка ступені крововтрати. Передня та задня тампонада носа, перев'язка магістральних судин.	2
9	Травматичні пошкодження і поранення носа і навколоносових пазух. Клініка, діагностика, невідкладна та спеціалізована допомога.	2
10	Розбір клінічних випадків при гострих захворюваннях носа, рішення ситуаційних задач.	2
11	Паратонзиллярний, парафарингальний, залотковий абсцеси. Клініка, діагностика, лікування.	2
12	Гострий стенозуючий ларингіт. Гострий стенозуючий ларинготрахеобронхит у дітей. Клініка, діагностика, невідкладна та спеціалізована допомога.	2
13	Стенози гортані. Причини, клініка, невідкладна допомога. Конікотомія. Трахеотомія.	2
14	Розбір клінічних випадків при гострих захворюваннях горла, трахеї, стравоходу. Рішення ситуаційних задач.	2
15	Кровотечі ВДШ і вуха. Симптоми, причини, методи зупинки.	2
16	Симптоматика ушкоджень слизової оболонки глотки. Травми гортані і трахеї. Клініка, діагностика, невідкладна допомога.	2
17	Термічні і хімічні опіки та пошкодження глотки, гортані, трахеї, стравоходу. Симптоматика, клініка, невідкладна допомога.	2
18	Чужорідні тіла ЛОР - органів, трахеї, бронхів і стравоходу. Методи діагностики та лікувальна тактика. Ускладнення, профілактика. Профілактичне бужування стравоходу.	2

19	Експертиза трудової непрацездатності	2
20	Відпрацювання навиків надання невідкладної допомоги при запальних захворюваннях, кровотечах, чужорідних тіл і травмах ЛОР - органів.	2
21	Відпрацювання навиків надання невідкладної допомоги при запальних захворюваннях, кровотечах, чужорідних тіл і травмах ЛОР - органів.	2
	ВСЬОГО	42

Матеріально-технічні умови реалізації програми – учбові аудиторії для проведення лекційних, семінарських та практичних занять, мультимедійне обладнання, навчальні і мультимедійні програми (фільми, слайди, таблиці, муляжі, інструментарій), операційні, перев'язочні, маніпуляційні кабінети на практичних базах медичних організацій і підрозділів відповідного профілю.

Навчально-методичне забезпечення програми – навчально-методичні розробки, алгоритми обстеження пацієнтів, алгоритми надання невідкладної допомоги, медична та статистична документація.

Вимоги до результатів навчання

ЛОР-лікар повинен знати:

- мати уявлення про частоту, характер травм вуха, верхніх дихальних шляхів і стравоходу, кровотечах з них;
- причини, клінічні прояви, основні принципи лікування, профілактику, тактику надання першої лікувальної допомоги.

ЛОР-лікар повинен вміти:

- оцінити тяжкість стану, вжити необхідних заходів для виведення хворого з цього стану, визначити обсяг і послідовність реанімаційних заходів, надати необхідну першу допомогу;
- виконати ендоскопічні методи дослідження, провести первинну обробку ран, виймати сторонні тіла ВДШ і вуха, виконувати передню и задню тампонаду носа

ЛОР-лікар повинен володіти:

- навиками надання невідкладної допомоги при запальних захворюваннях, інородних тілах, кровотечах і травмах ЛОР-органів;
- надавати невідкладну допомогу в екстрених випадках

Форми оцінки знань та критерії успішності

Поточний контроль: усне опитування, тестування, оцінювання виконання практичних навичок, оцінювання комунікативних навичок під час рольової гри, розв'язання ситуаційних клінічних завдань, оцінювання активності на занятті.

Заключний контроль: в формі іспиту - вирішення ситуаційних завдань, оцінка оволодіння теоретичними та практичними навичками та вміннями, співбесіда.

Оцінювання поточної навчальної діяльності на практичному занятті:

1. Оцінювання теоретичних знань з теми заняття:
  - методи: опитування, вирішення ситуаційної клінічної задачі;
  - максимальна оцінка – 5, мінімальна оцінка – 3, незадовільна оцінка – 2.
2. Оцінка практичних навичок та маніпуляцій з теми заняття:
  - методи: оцінювання правильності виконання практичних навичок;
  - максимальна оцінка – 5, мінімальна оцінка – 3, незадовільна оцінка – 2.
3. Оцінювання роботи із пацієнтом з теми заняття:

- методи: оцінювання: а) комунікативних навичок спілкування з пацієнтом, б) правильність призначення та оцінки лабораторних та інструментальних досліджень, в) дотримання алгоритму проведення диференціального діагнозу, г) обґрунтування клінічного діагнозу, д) складання плану лікування;
- максимальна оцінка – 5, мінімальна оцінка – 3, незадовільна оцінка – 2.

Критерії поточного оцінювання на практичному занятті

Оцінка	Критерії оцінювання
«5»	Слухач вільно володіє матеріалом, бере активну участь в обговоренні та вирішенні ситуаційної клінічної задачі, впевнено демонструє практичні навички під час огляду хворого та інтерпретації даних клінічного, лабораторних та інструментальних досліджень, висловлює свою думку з теми заняття, демонструє клінічне мислення.
«4»	Слухач добре володіє матеріалом, бере участь в обговоренні та вирішенні ситуаційної клінічної задачі, демонструє практичні навички під час огляду хворого та інтерпретації даних клінічного, лабораторних та інструментальних досліджень з деякими помилками, висловлює свою думку з теми заняття, демонструє клінічне мислення.
«3»	Слухач недостатньо володіє матеріалом, невпевнено бере участь в обговоренні та вирішенні ситуаційної клінічної задачі, демонструє практичні навички під час огляду хворого та інтерпретації даних клінічного, лабораторних та інструментальних досліджень з суттєвими помилками.
«2»	Слухач не володіє матеріалом, не бере участь в обговоренні та вирішенні ситуаційної клінічної задачі, не демонструє практичні навички під час огляду хворого та інтерпретації даних клінічного, лабораторних та інструментальних досліджень.

Слухач допускається до іспиту за умови виконання вимог навчальної програми.

Критерії успішності

Критерієм успішності виконання програми навчання є висновок екзаменаційної комісії – іспит «склав». За результатами іспиту слухач отримує сертифікат встановленого зразку.

Перелік питань, що виносяться на іспит

1. Сучасні принципи діагностики, невідкладної допомоги та лікувальна тактика при гострих захворюваннях вуха у дорослих та дітей.
2. Сучасні принципи діагностики, невідкладної допомоги та лікувальна тактика при гострих захворюваннях носа, приносних пазух у дорослих та дітей
3. Сучасні принципи діагностики, невідкладної допомоги та лікувальна тактика при гострих захворюваннях глотки у дорослих та дітей
4. Сучасні принципи діагностики, невідкладної допомоги та лікувальна тактика при гострих захворюваннях гортані, трахеї, стравоходу у дорослих та дітей
5. Загальні принципи і особливості знеболювання в оториноларингології. Питання реанімації.
6. Пошкодження вушної раковини. Отогематома. Механізм виникнення. Діагностика, лікування, ускладнення.
7. Пошкодження зовнішнього слухового проходу: механізм виникнення, діагностика, лікування.
8. Переломи піраміди скроневої кістки, пошкодження внутрішнього вуха: механізм виникнення, класифікація, діагностика, лікування.

9. Периферичні повітряно - контузійні пошкодження барабанної перетинки, середнього та внутрішнього вуха. Механізм виникнення. Патологічні зміни у вусі, діагностика цих уражень, лікування.
10. Центральні повітряно - контузійні слухо-мовні пошкодження - афектотравми («травматичний невроз», «істеротравматична глухота»). Механізми виникнення. Лікування.
11. Диференційний діагноз периферичних та центральних повітряно - контузійних пошкоджень.
12. Фурункул і карбункул носа. Клініка, діагностика, методи лікування.
13. Гематома, абсцес перегородки носа: діагностика, лікування.
14. Носова кровотеча: етіологія, клініка, діагностика, методи зупинки
15. Переломи кісток носа: діагностика, лікування.
16. Викривлення перегородки носа: механізм виникнення, види, діагностика, лікування.
17. Травми біляносових пазух: класифікація, діагностика, ускладнення, лікування.
18. Рани ший, проникаючи в просвіт глотки, гортані, стравоходу. Первинна хірургічна обробка рани. Кровотечі із глотки
19. Пошкодження глотки і шийного відділу стравоходу: класифікація, діагностика, ускладнення та лікування.
20. Стенози гортані. Причини, клініка, невідкладна допомога. Конікотомія. Трахеотомія.
21. Травми гортані. Закрита травма гортані. Диференційна діагностика кровотеч гортані з ВДШ. Хірургічне лікування травм гортані
22. Травми та поранення гортані: класифікація, діагностика, ускладнення, лікування.
23. Поранення трахеї: класифікація, діагностика, ускладнення та лікування.
24. Сторонні тіла глотки: походження, локалізація, діагностика, способи їх видалення.
25. Кровотечі із гортані. Методи зупинки кровотечі
26. Опіки (термічні, хімічні, променеві) і рубцеві стенози стравоходу. Профілактичне бужування стравоходу
27. Сторонні тіла стравоходу: походження, локалізація, діагностика, способи видалення.
28. Послідовність розвитку патологічного процесу на місці знаходження стороннього тіла в стравоході.
29. Показання до видалення сторонніх тіл стравоходу за допомогою прямої гіпофарингоскопії, езофагоскопії, езофаготомії.
30. Сторонні тіла носа. Риноліти: механізм виникнення. Методика видалення сторонніх тіл носа.

Рекомендована література

Основна:

1. Попович В.І. Сучасні стандарти лікування гострих запальних захворювань ЛОР - органів (Рекомендації). – Київ, 2019. – 80 с.
2. Євчев ФД, Пухлік СМ, Титаренко ОВ, Євчева АФ, Гаєвський ВВ. Сучасна невідкладна допомога хворим із гострими та хронічними захворюваннями ЛОР-органів та при їх ускладненнях. Одеса: Олді +; 2023. 273 с.
3. Попович ВІ, Кошель ІВ, Пухлік СМ. Запальні та незапальні захворювання верхніх дихальних шляхів : навч.-метод. посіб. для студентів, інтернів вищ. мед. навч. закл. та лікарів. Київ: ТОВ Доктор-Медіа-Груп; 2024. 176 с.
4. Науменко О.М., Васильєв В.М., Дєєва Ю.В., Безшапочний С.Б. Невідкладна допомога в оториноларингології: навчальний посібник // Всеукраїнськб спеціалізоване видавництво «Медицина». – 2019. – 144с.
5. Бабінець Л.С, Бездітко П.А., Пухлік С.М. та ін Сімейна медицина: у 3 кн.:підручник. Кн.3. Спеціальна частина. Поліпрофільність загальної лікарської практики. – к., 2017. – 680 с.
6. Мітін Ю.В., Науменко О.М., Дєєва Ю.В., Шевчук Ю.В., Островська О.О. Посібник до практичних занять з оториноларингології для викладання за кредитно-модульною системою: Навчальний посібник. – К.: ВСВ «Медицина», 2019. – 136 с.
7. Попович ВІ, Кошель ІВ, Пухлік СМ. Риніти: сучасні клінічні рекомендації. Практичні аспекти : навчальний посібник. Київ:ТОВ Доктор-Медіа-Груп; 2023. 108 с.
8. Заболотний Д.І., Мітін Ю.В., Безшапочний С.Б., Дієва Ю.В. Оториноларингологія. – К.: ВСВ «Медицина», 2017. – 460 с.
9. Мітін Ю.В., Науменко О.М., Дєєва Ю.В. Посібник до практичних занять з оториноларингології для викладання за кредитно-модульною системою: Навчальний посібник. – К.: Видавничий дім «Асканія», 2020. – 165 с.
10. Лайко А.А., Косаковський А.Л., Заболотна Д.Д., Борисенко О.М., Синяченко В.В., Тимчук С.М., Косакувська І.А., Шух Л.А., Сегал В.В., Гавриленко Ю.В. Дитяча оториноларингологія: Національний підручник. – К.: Логос, 2015. – 576 с.
11. Євчев Ф.Д. Пропедевтика захворювань ЛОР-органів та невідкладна допомога в оториноларингології.- Одеса «Астропринт», 2010.- 248 с.
12. Вказівки з воєнно-польової хірургії / за ред.. Я.Л.Заруцького, А.А.Шудрака.-К.:СПД Чалчинська Н.В.,2020.-396 с.
13. [R.Corbridge](#), [N.Steventon](#). Oxford Handbook of ENT and Head and Neck Surgery//Paperback, 2020. - 496 p.
14. Y.Mitin, Y.Deyeva, Y.Gomza, V. Didkovskiy etc. Otorhinolaryngology// Medicine, 2018. – 264p.
15. R.Probst, G.Grevers, H.Iro. Basic Otorhinolaryngology. A Step-by-Step Learning Guide//Thieme, 2021. – 430p.
16. [M. M Paparella](#). Paparella'S Otolaryngology Head & Neck Surgery (2 Volumes)// Hardcover, 2020. – 460p.
17. Pukhlik S.M., Titarenko O.V. Otorhinolaryngology// Odessa, 2018. – 172 p.

Додаткова:

1. Науменко О.М., Задорожня А.Г., Юрочко Ф.Б. Антимікробна терапія в оториноларингології// [Медкнига](#), 2016. – 104с.
2. Ургентна отоларингологія / Под ред. Науменко А.Н., Васильєва В.М., Дєєвой Ю.В./ Довідник лікаря «Ургентна оториноларингологія» - К.: ООО «Бібліотека здоров'я України», 2015. – 218 с.
3. Пухлик С.М., Титаренко О.В. Лікування сенсоневральної туговухості: Методичні рекомендації для лікарів. – Одеса, 2009. – 24 с.

4. Пухлик Б.М., Пухлик С.М., Анісимов М.В. Лікарська алергія в стоматології. – Одеса, 2010. – 112 с.
5. Заболотний Д.І., Лайко А.А., Мельников О.Ф. [та ін.]. Гіпертрофія лімфаденоїдної тканини глотки – К., Логос, 2009. – 175 с.
6. Лайко А.А., Заболотний Д.І., Гарюк Г.І. [та ін.]. Хронічний риніт. – К.: Логос, 2016. – 147 с.
7. Заболотний Д.І., Тімен Г.Е., Лайко А.А. [та ін.]. Ангіофіброма основи черепа. - К.: Логос, 2017. – 144 с.
8. Євчев Ф.Д. Злоякісні пухлини гортані. – Одеса: Астропринт, 2018. – 328 с.
9. Лайко А.А., Косаковський А.Л., Заболотна Д.Д., Борисенко О.М., Синяченко В.В., Тимчук С.М., Косакувська І.А., Шух Л.А., Сегал В.В., Гавриленко Ю.В. Дитяча оториноларингологія: Національний підручник. – К.: Логос, 2015. – 576 с.
10. Безшапочний С.Б., Гасюк Ю.А., Смянов Е.В. Гиперплазия и воспаление глоточной миндалины.-К.: Логос, 2017. - 123 с.: іл.-Бібліогр.: с. 112-123.
11. Косаковський А.Л., Юрочко Ф.Б. Середній отит // Міні-атлас.-К.:Тов. «Біокодекс Україна», 2017.- 49 с.
12. Безшапочний С.Б., Гасюк Ю.А., Лобурець В.В. Сучасний підхід в лікуванні гострих риносинуситів. – Полтава, 2015. – 52 с.
13. Безшапочний С.Б., Гасюк Ю.А., Лобурець В.В. Клініко-морфологічні аспекти риносинуситів. – К.: ООО «Вістка», 2013. – 150 с.
14. Заболотний Д.І., Євчев Ф.Д. Діагностика та хірургічне лікування хворих з пухлинами фаринго-парафаренгіальної зони: (монографія). – Одеса: Астропринт, 2018. – 208 с.
15. Пухлик Б.М. Полінноз. – Вінниця, 2018. – 59 с.
16. Органозберігаюче лікування раку гортані, рота глотки, їх рецидивів та ускладнень (руководство) / (Р.А.Абизов и др.); под. ред. Д.И.Заболотного и др.. – К. : ТОВ «Бібліотека «Здоров'я України», 2016. – 316 с.
17. Заболотний Д.І., Мінін Ю.В., Лайко А.А., Шух Л.А. Синдром обструктивної зупинки дихання під час сну.- К.:Логос, 2015. – 183 с.
18. Лайко А.А., Заболотний Д.І., Косаковський А.Л., Заболотна Д.Д., Гладуш Ю.І., Гавриленко Ю.В., Косаківська І.А., Шух Л.А., Дячук В.В., Біль Б.Н. Фронтит. - К.: Логос, 2015 .- 154с.
19. Лайко А.А., Заболотний Д.І., Косаковський А.Л.,Березнюк В.В., Ткаліна А.В., Заболотна Д.Д., Ткаліна А.В., Гавриленко Ю.В., Косаківська І.А., Шух Л.А., Таран М.В. Дячук В.В., Етмоїдит - К.: Логос, 2015 .- 213с.
20. [S.N.Kumar](#). Clinical Cases In Otolaryngology// Paperback, 2020. – 260p.
21. [R.Pasha](#), [J.S.Golub](#). Otolaryngology-Head and Neck Surgery : Clinical Reference Guid// Paperback, 2019. - 800 p.
22. [J. A.Seikel](#), [D.G.Drumright](#), [D.J.Hudock](#). Anatomy and Physiology for Speech, Language, and Hearing //Format Hardback, 2019. - 700 p.
23. [K.S.Helfer](#), [E.L.Bartlett](#), [A.N.Popper](#), [R.R.Fay](#). Aging and Hearing: Causes and Consequences// Hardback< 2020. – 326p.
24. [A.Al-Qahtani](#), [H.Haidar](#), [A.Larem](#). Textbook of Clinical Otolaryngology// Hardback, 2021. - 1155 p.
25. Z.Mu, [J.Fang](#). Practical Otorhinolaryngology, Head and Neck Surgery: Diagnosis and Treatment// Hardback, 2021. - 314 p.
26. [H.H.Ramadan](#), [F.M.Baroodly](#). Pediatric Rhinosinusitis// Paperback, 2020. - 300 p.
27. [P.W.Flint](#), [B.H.Haughey](#), [V.J.Lund](#), [K.T.Robbins](#), [J.R.Thomas](#), [M.M.Lesperance](#), [H.W.Francis](#). Cummings Otolaryngology: Head and Neck Surgery, 3-Volume Set// Format Hardback, 2020. - 3568 p.

ЕЛЕКТРОННІ ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ

1. Галузеві стандарти та клінічні настанови МОЗ України за спеціальністю
Отоларингологія
https://www.dec.gov.ua/cat_mtd/otorinolaringologiya/
2. Електронний сайт бібліотеки ОНМедУ - <http://libblog.odmu.edu.ua/>
3. Електронний сайт Національної наукової медичної бібліотеки України
<https://library.gov.ua/>
4. Освітній портал НМУ імені О. О. Богомольця - <https://nmuofficial.com/>
4. Наукові бази даних бібліотеки НМУ імені О. О. Богомольця –
<https://librarynmu.com/bazy-danykh>